

СТРУКТУРА И СЕМАНТИКА

Снимка: Иван Петров
Худ. оформление: Таня Дечева, Николай Генов

ЗА НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ НА НОМИНАЛНАТА КАТЕГОРИЯ ЧИСЛО И НЕЙНИТЕ ВЪЗМОЖНИ ПРОЯВЛЕНИЯ В РАЗЛИЧНИТЕ ТИПОВЕ ЕЗИЦИ

Никола Кръстев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Настоящият текст разглежда различните средства на езиците по света за формално изразяване на граматичната категория *число*. Съпоставителният анализ на експонентите на категорията в девет различни в типологичен план, отдалечени в ареален план и генеалогично несвързани езика ясно показва, че *числото* не е универсална категория. Въпреки факултативността и хетерогенността на категорията, настоящото контенсивно типологично изследване предлага възможно обяснение за естеството и произхода на категорията: *числото* може бъде анализирано по-успешно като резултат от сливането на концептуалната категория *количество на обектите и лицата* със семантичната характеристика *одушевеност*.

Ключови думи: число, количество, типология, контенсивна типология, езикови универсалии

This paper focuses on the multiple ways, which the languages over the world use to express formally the grammatical category *number*. The contrastive analysis of the category's realizations in nine typologically different, areally distant and unrelated languages shows clearly that the *number* is not a universal category. In spite of its optativeness and heterogeneity, the contensive typological study offers a possible explanation of the nature and origin of the category: the *number* can be understood better as the result of the blending of the mental category *quantity of the objects and persons* and the semantic feature *animacy*.

Keywords: number, quantity, typology, contensive typology, language universals

0. Настоящото кратко изследване има за цел да представи различните морфосинтактични проявления на номиналната граматична категория *число*. Предмет на анализ е единствено морфосинтактичната категория, а не семантично-функционалната категория *количество*, от която тя е част, за да се спази основният принцип в типологията – този за единството на критерия на съпоставка. Проследяването на типологичните изменения в съпоставителен план ще позволи да се изведат някои общи заключения относно същността на категорията. А прилагането на

контенсивната типология като изследователска парадигма, ще разкрие някои особености в диахронното развитие на числото. Поради по-слабата разпространеност на тази изключително интересна типология, по-долу ще бъдат представени накратко някои нейни характеристики.

Обект на обследване са девет неродствени, ареално дистантни и типологично различни езика по света – коренните мон (югоизточна Азия), мандарин (източна Азия) и мистекски (Централна Америка); аглутинативните джапу (Австралия), суахили (Африка) и тагалски (Тихоокеански регион); и полисинтетичните навахо (Северна Америка), инуит (Арктика) и кечуа (Южна Америка). Индуктивно-съпоставителният подход е подкрепен също така и от позовавания, където е възможно, на ареалното и генетичното разпространение на съответната езикова структура и на неродствени и ареално далечни езици извън основния корпус. По този начин, в съгласие с Кибрик (Kirbik 1980: 3–4), чрез езиковия тип ще се опитам да разкрия зависимостите на морфосинтактичните структури, реализиращи номиналната категория *число* в езиците, от семантичната структура и от процесите, протичащи при превръщането на семантичната структура във формален изказ.

1.1 От всички познати ми до момента типологии контенсивната¹ на Климов (Klimov 1983) в най-пълна степен отговаря на семиотичния принцип за анализ на системата на езика, тъй като за установяването на езиковия тип се основава едновременно на съдържателни и формални критерии. От една страна, тя позволява лесно да се направи транслация между семантико-функционалните и семантичните категории (съчетава съдържателно-функционалните характеристики на имената и глаголите с актантно-предикатната организация на изреченията), а от друга се основава на доминантни признаци в именната и глаголната лексика и импликации в морфологичното и синтактичното ниво, като същевременно следва принципа на историзма² (всеки предшествващ тип се явява обяснителен за следходящия и по този начин позволява

¹ Терминът „контенсивна типология“ е на Кацнелсон (Katsnelson 1972: 2) за типологичната теория, която се стреми да обясни езиковия тип чрез дълбоки съдържателни начала, лежащи извън езика.

² За разлика от стадиалната хипотеза на Мешчанинов (Meshtaninov 1936), основана на ограничени синтактични и морфологични признаци, Климов изхожда в своята типология от гледна точка на езиковата системност, като извежда морфологичните и синтактичните особености от организацията на лексиката. По този повод Пенчева (Pencheva 2006: 145) точно изтъква, че за Климов първична е „лексиката, докато характерните черти на граматиката произтичат до голяма степен от нея“. На това се дължи отличителната разлика на контенсивната типология спрямо останалите съдържателни типологии – тя стъпва на хипотезата за наличието на семантични доминанти във всеки езиков тип, които предопределят връзките между равнищата в съответния езиков тип и конкретните структури вътре в равнищата.

обособяването на преходни състояния между типовете еталони). Класификацията на Климов има следния вид:

		Класен	Активен	Ергативен	Номинативен
Лексика	Съществително	Множество предметни	Активни ~ инактивни	∅	∅
	Глагол	класове (?)	класове Активни ~ стативни	Агентивни ~ фактивни	Преходни ~ непреходни
Синтаксис	Конструкция на изречението Допълнения	?	Активна ~ инактивна Близко ~ далечно	Ергативна ~ абсолютивна «Пряко ~ косвено»	Номинативна Пряко ~ косвено
Морфология	Номинално склонение Глаголно спрежение	∅ Множество класно- лични афикси	Активни ~ инактивни падежи Активни ~ инактивни редове лични афикси	Ергативни ~ абсолютивни падежи Ергативни ~ абсолютивни редове лични афикси	Именителен ~ винителен падеж Субектни ~ (обектни) редове лични афикси

Както е видно от основната схема на контенсивната типология (Klimov 1983: 87), диахронно и типологично доминантите в лексиката семантични признаци варират. Това поражда определени последствия в останалите равнища на езика, които може да стоят по-близо или по-далеч от типологичния еталон. Тези морфологични и синтактични импликации представляват всъщност външното, формално проявление на промените, протичащи в семантиката на съответния език, като по този начин

предопределят начина, по който знаците влизат в синтагматичните си отношения, за да формират езиковите структури в съответната система.

С промяната на езиковия тип от неутрален през класен и активен към ергативен и номинативен³ процесът на десемантизация и повишаваща се граматикализация на езиковите знаци е явен. На неутралните езици Климов не отделя специално внимание – като хипотетически негови представители посочва групите манде и ква, а като единствено типологичен признак извежда отсъствието на морфология и близък до изолиращите езици строеж на думите. Това се променя при класните езици, където имената са семантично категоризирани в класове. Семантичната мотивация на лексиката намнява в активните езици, при които основна роля започва да играе факторът *одушевеност*, който разпростира своето влияние и върху някои ергативни езици, за да се превърне постепенно в род или да изчезне. При глаголите същият този граматикализационен процес започва със самото възникване на глагола като маркиран член на опозицията име/глагол, която лежи в основата на категориалното значение в езика. В началото си глаголт е атрибут на името, като така се заражда глаголната атрибутивност, която в следващите контенсивни типове преминава през активна предикатност, преобразуване, за да се достигне до преходност на глаголите в номинативните езици.

1.2 Подобно на рода, числото е десигнативна категория, т. е. разкрива информация за особеностите на извънезиковата ситуация. Квантифицира участниците в нея, но без да ги съотнася към речевия акт (Jakobson 1971: 134). Благодарение на тази си характеристика тя е една от най-често срещаните номинални категории в езиците по света и показва голямо структурно разнообразие (Corbett 2006: 724). Може да се кодира формално в самата лексема (словообразователен процес за деривация на събирателни/множествени имена от единични), морфологично (граматично средство за изразяване на различните видове множествено число⁴ и множественост чрез афiksi, вътрешна флексия, редупликация на корена или морфофонетична промяна в тона на

³Панфилов (Panfilov 2018) подчертава, че макар и диахронна, класификацията на Климов не е стадиална, защото класните езици банту се оказват формално по-развити от активните, които би следвало да са следващ етап в посоката на развитие. Освен това редица езици, определени от Климов като ергативни или номинативни (като някои китайско-тибетски), се оказват морфологично близки до неутралния тип. По тези и други причини Панфилов (Panfilov 2018) преработва в стадиална контенсивната типология, като предлага двупосочен преход на активните езици – към ергативен и към номинативен тип, и я обвързва с традиционната морфологична типология. И двете идеи не са нови, макар авторското предложение да е оригинално.

⁴Единствено/двойствено/тройствено/четворно/паукално/множествено число, при които немаркираният член е единственото число, и сингулативно/колективно/плуративно число в рамките на единственото число, при които системи немаркирано е колективното число (като напр. в арабския).

името), или чрез съгласуване с местоименията, прилагателните и/или глагола; и морфосинтактично – чрез квантификатор (прилагателно, числено име, служебна дума, наречие) в номиналната фраза, чрез редупликация и степени за сравнение и други подобни.

Всички тези средства разкриват сложния характер на една по-обща категория, върху чиято съдържателна страна пръв се спира Бодуен де Куртене (Baudouin de Courtenay 1963: 313), като я нарича „количественост“ на езиковото мислене в унисон с количеството в математическото мислене. По-нататък Бодуен обособява четири чисто математически количества в езика: пространствено, времево, числово (отнасящо се както към пространствената, така и към времевата количественост) и интензивно. Тази идея присъства у множество автори (Bondarko 1996, Arutyunova 2005), но за целите на настоящата работа ще се спра на една кратка, но прелюбопитна статия на Тураева и Биренбаум (Turaeva & Birenbaum 1985). В нея авторите (Turaeva & Birenbaum 1985: 122) подразделят категорията количество⁵ в „онтологическа триада, основана на категориите, които може да се отделят в сложната структура на битието“ – количество на предметите и лицата (дискретни пространствени единици), количество на процеса (кратност и продължителност) и количество на признака (степени на интензивност на качествата на предметите и процесите). За изразяване на количество на признака се използват степените за сравнение, служебните думи, редупликация и други лексикални способности. За реализация на количеството на процеса служат категорията *аспектуалност*, итеративните форми, редупликацията и различни лексикални средства, включващи наречия и числителни имена. Най-честите средства за изразяване на количеството на предметите и лицата са числителните имена и мерните думи, категорията *число*, количествените местоимения, събирателните имена, производни думи с числов корен, с квантификатори и съгласуване по число с глагола, прилагателните и местоименията (Turaeva & Birenbaum 1985: 123). Казано другояче, *числото* е само едно от възможните средства за реализация на категорията *количество*. И докато лексикалните средства за обозначаване на *количество* изглежда са застъпени във всички езици, граматичната категория *число* не е присъща на отделни езици и дори на цели езикови семейства (Boyadzhiev 2000: 180).

⁵ Няма да се спирам върху останалите особености на категорията, които посочват Тураева и Биренбаум, а именно опозициите разчленимост/неразчленимост, кардиналност/ординалност, външно количество/вътрешно количество и определимо/неопределимо количество, защото нямат пряка връзка с граматичната категория *число*, с изключение на определеното количество, което може да се изразява и с единствено, двойствено, тройствено число (Turaeva & Birenbaum 1985: 128).

2.1 Езици от целевия корпус потвърждават горното заключение на проф. Ж. Бояджиев: колективни имена се образуват в джапу, инуит, мандарин, мон, навахо, кечуа, суахили, а в мандарин, мистекси и тагалог е широко разпространена употребата на квантификатори. Тъй като изследването не си поставя за цел изучаването на лексикологични проблеми, по-долу ще се спра единствено върху граматичната страна на категорията *количество*, а именно *числото*, неговата формална реализация в анализираниите и други езици и съгласуването му с глагола и елементите на номиналната фраза.

Числото отсъства като граматична категория в някои езици и езикови семейства. Пример за такова семейство е китайско-тибетското и неговият представител тук – мандарин. Единственият суфикс (Li & Thompson 1989: 10) с можествено съдържание е събирателният *-MEN* (за имена с човешки референт), но той трябва да се разбира по-скоро като словообразователен заради вокативния му характер и невъзможността да се използва с числително име⁶. Всички останали средства за изразяване на множественост в китайския са лексикални – колективни имена и мерни думи. На практика липсата на число не е характерна особеност само на китайския, а на повечето континентални езици от източна и югоизточна Азия (Goddard 2005: 5).

Морфосинтактично изразяване на числото при името липсва и при редица други езици по света. Драйър (Dryer, Haspelmath, Gil & Comrie 2005: 138) открива 86 езика от 957 изследвани, т. е. 9 % от корпуса, в които номиналната множественост не се маркира. В 118 се използват плурализиращи префикси (основно в Африка), а в 495 основно средство за множественост е суфиксът (в Европа и Северна и Южна Америка). От друга страна, Хаспелмат (Dryer, Haspelmath, Gil & Comrie 2005: 142) установява 28 езика (най-вече в Австралия и Нова Гвинея) без маркиране на множественост от 290 изследвани езика (т. е. отново около 9–10 %), 133 езика (основно в западната и северната част на Евразия и на много места в Африка) със задължително обозначаване на множественост, 20 с оптативно множествено число само при имена с човешки референт, 39 със задължителна множественост при имена с човешки референт, 55 с оптативна множественост за всички имена и 15 с оптативна множественост за неодушевени и задължителна за одушевените имена.

⁶ Съседният му японски разкрива сходни характеристики (Bunt 2003: 122–123) – нито имената, нито глаголите изразяват морфологично число и род. Количество се изразява с мерна дума или колективен суфикс, който придава репрезентативна множественост на имената с човешки референт.

2.2 Отсъствието на граматични средства обаче не означава автоматично отсъствие на категорията *число*. Нека разгледаме по-обстойно най-яркия пример за такъв език сред разглежданите тук. Мандарин е по-лексикално ориентиран език с ясна контекстуализация на значението. Тази контекстуализация не се извършва чрез флективна морфология, нито чрез морфосинтактично съгласуване. Но в рамките на номиналната синтагма основната отлика от други езици е употребата на мерни думи, които очевидно изразяват количественост на имената. Следователно в случая на мандарин не бива да говорим за липса на категорията, а за друга нейна реализация. След като съществуват средства за изразяване на количество в номиналната синтагма, не може да говорим за липса на категорията *число*, а за нейно проявление, което се осъществява в отсъствие на съгласуване и на флективна морфология. Тези проявления на категорията Йесперсен (Jespersen 1922) нарича „обща числова форма“, Кацнелсон (Katsnelson 1972: 33) „форма носител на виртуално понятие“ (която при необходимост от квантификативна актуализация се проявява в контекста с други граматични средства за число), а Корбит⁷ (Corbett 2000) – генерично число⁸. В този смисъл може да приемем, че категорията *количество на предметите и лицата* се проявява чрез генерично число в номиналната фраза с мерна дума, което от само себе си означава (предвид явната оптативност на числото), че отсъстват и задължителни правила за съгласуване.

В моя ситуация е малко по-различна. Употребата на клитики за множественост е оптативна (с изключение на номиналните фрази с показателно местоимение, които от семантична гледна точка също са детерминирани). Формите са две – определена ограничена и неопределена неспецифична (Бауер 1982: 320). Той също е глаголно доминиран език и в него, подобно на мандарин, предикатът (единичен глагол или серийна конструкция) не обозначава количество и не се съгласува за *количество на предметите и лицата*.

Оптативно е изразяването на *число* и в мистекски. Този език не притежава номинални форманти за изразяване на тази граматична категория (Macaulay 1996: 14, 73), а при нужда това става по лексикален път или чрез съгласуване (префигиран или

⁷ Терминът Корбит заимства от Анджейевски (Andrzejewski 1960), който го въвежда в опита си да опише числовите характеристики на номиналната форма в борана, диалект на оромо (известен по-рано като гала), език от кушитския клон на афроазиатското семейство.

⁸ Приемам терминът „генерично число“ поради голямото влияние на Корбит върху съвременното разбиране за числото и под него ще разбирам формално немаркирана за множественост обща за всички количества числова форма на името, която може да се прояви и в езици, притежаващи формални маркери за повече от едно число.

суфигиран оптативен маркер) в глаголната фраза (напр. плурализиращият префикс *ka-* към глаголната основа е знак за съгласуване с имплицитно множествено число на подлога). Както при останалите два коренни езика, и тук лексикалното взима превес над граматичното, но се наблюдават наченки на граматикализация и съгласуваност на категорията.

В тагалския номиналната форма няма числово изражение (Schachter & Otanes 1972: 111–112). За *количество на предметите и лицата* се използват проклитики в номиналната синтагма (оптативна форма за множественост или множествена форма на функционалните проклитики), освен ако синтагмата не заема предикатна позиция в началото на изречението и не се е превърнала по този начин в сказуемно определение (без нужда от копула). Съгласуването на множествеността на топика с числото на предиката не е задължително въпреки наличието на оптативни префикс и инфикс за тази цел. На синтактично ниво личните местоимения имат форми за три числа (единствено, дуално, или инклузивно, и множествено), а употребата им също е прагматична.

Както в повечето австралийски езици⁹, в джапу числото също е оптативна категория. Количество на предметите и лицата се реализира чрез местоименни форми и още няколко по-ограничени средства (Morphy 1983: 47–48). Няма съгласуване нито с падежните форми, нито в рамките на номиналната синтагма. С изключение на няколко глагола, разполагащи със суплетивни форми за единствено и множествено число, вербалната фраза не обозначава количество на предметите и лицата, нито изисква съгласуване с личните местоимения.

В последния от изследваните аглутинативни езици, суахили, класовата система задължително различава формално единствено от множествено число. Чрез класовите префикси (Мартън 2009: 1027) съгласуването по число обхваща всички компоненти на номиналната фраза и се отразява с афикс в ядрото на предиката.

Разглежданите тук полисинтетични езици маркират числото в номиналната фраза, макар в кечуа употребата на плурализиращия суфикс да е контекстуална и незадължителна. Посесивният суфикс обаче винаги обозначава числото (Weber 1996: 97–98). Съгласуването по число с глаголния комплекс е задължително, особено в случаите на одушевени субекти и обекти (Alderetes 1997).

⁹ Диксън (Dixon 2004: 77) подчертава, че в австралийските езици маркирането на числото на името не е задължително и че основната номинална форма е неутрална по отношение на обозначаване на числото.

Подобно е положението и в навахо и инуит. В навахо (Sapir & Hoijer 1967: 69) число се обозначава само при имената с човешки референт и при някои отглаголни имена¹⁰ и се съгласува с плурализиращия префикс в 3-та позиция на глаголният комплекс (при неодушевените имена няма маркиране на число). В инуит тричленната (в преход към двучленна, тъй като дуалът е почти, а някъде и изцяло, изгубен) числова система намира израз както в името, така и в глаголният комплекс чрез квантификационни афикси и числови окончания (Thalbitzer 1969: 1009, Fortescue 1990: 313). Съгласуването е задължително.

2.3 От обобщението дотук прави впечатление, че действително категорията *количество* присъства във всички изследвани езици, но при категорията *число* се наблюдава развитие от по-генеричното му проявление при коренните езици (с явно предпочитание към лексикални средства за изразяването на *количеството на предметите и лицата*) към граматикализирането му в полисинтетичните. Процесът на увеличаваща се граматикализация е съпроводен от нарастваща задължителност на съгласуването¹¹. Най-ярък пример за този процес е взаимната обвързаност (семантична и формална) между категориите *клас/род* и *число*. От една страна, наличните *класове/родове* зависят от числовата система в езика¹². От друга, в почти всички анализирани тук езици употребата на *числото* зависи от *класа/рода* на името. Както видяхме, това се случва най-вече при одушевените имена и имената с човешки референт. Изправени пред сходни факти, Айхенвалд (Aikhenvald 2000: 247) и Корбит (Corbett 2000: 56) преработват йерархията по одушевеност на числото, разработена от Смит – Старк (Smith–Stark, 1974) въз основа на доклад от 1973 г. на Силвърстейн (Silverstein 1976, ревизирана версия), и стигат до заключението, че формалното маркиране и съгласуване по число нараства сред лексикалните членове на номиналната система единствено по следния начин (ако в един език числото се реализира формално, то задължително се наблюдава поне в личните местоимения):

¹⁰ Това е обща характеристика на голямото мнозинство северноамерикански езици (Mithun 2004: 79).

¹¹ Съгласуването често е допълнително средство за отбелязване на числото, но съществуват и езици, в които то е преобладаващото средство (Corbett 2000: 136).

¹² Айхенвалд (Aikhenvald 2000: 243–244) изброява редица езици по света, в които броят на родовете е различен за единствено и множествено число (напр. в немски, руски, датски и някои берберски езици родовете се различават формално в единствено, но не и в множествено число; освен това в много африкански езици номиналните класове са по-малко в множествено отколкото в единствено число). В диахронен план пример за такъв език е старобългарският, който, както е известно, е притежавал три рода в единствено, два в дуално (женският, бидейки маркиран, се е изгубил) и нито един в множествено число. Подобни примери карат Гринберг (Greenberg 1966: 95) да изведе универсалия 36: „Ако в един език съществува категорията *род*, то в него винаги има и категория *число*“ и универсалия 37: „Един език не може да има повече родови категории в неединствено число отколкото в единствено“ (*преводът е мой, Н. К.*).

лични местоимения > *имена с човешки референт* > *други одушевени* >
неодушевени

[1 > 2 > 3] [собствени, >[други имена [„висши“>[„низши“

[дискретни>недискретни]

роднински] *за хора]*

животни] *животни]*

Скала на одушевеността в изразяването на категорията „число“ (Corbett 2000: 55–
56)

От трета страна, стои кумулацията¹³ между *клас/род* и *число*, така характерена за множество индоевропейски, афроазиатски и банту езици (Aikhenvald 2000: 248). Освен с категорията *клас/род*, в редица езици съществува кумулация между *посесивност* и *число* (кечуа) или между падежните и числовите окончания¹⁴ (руски).

3.1 Влиянието на категорията *клас/род* и на свързаната с нея семантична категория *одушевеност* е ясно проследимо сред изследваните езици при контенсивната типологизация на категорията *количество*. Езиците от предполагаемия неутрален тип (пример от който не е включен в корпуса) не би следвало да притежават средства за изразяване на числото, а категорията *количество* би трябвало да се реализира изцяло по лексикален път. При класните езици се наблюдава известна граматикализация на категорията, която още не е осмислена като численост на предметите и лицата. Множествеността е отделен клас, като в едни случаи е плуралност (клас 2, клас 4, клас 8 в суахили) на лицата или предметите, а в друг случай е колективност/цялост на предметите (клас 6, клас 11 в суахили). Освен това не всеки номинален клас притежава съответния множествен клас. Семантичният признак за класификацията на имената е хетерогенен – по-стройните класове 1 и 2 са обединени от възможността да са извършители на действието (това е една от причините суахили да е приет за късно класен език), а в класове 9 и 10 са обединени думи за животни и заемки без оглед на

¹³ Терминът *кумулация* е използван тук със значението, придадено му от съвременната англоезична семантика (силно повлияна от генеративизма). А именно, като натрупване в една форма на две значения, особено при фузионни езици (ако X е истина за A и B, то е истина и за комбинацията от A и B). Според принципите на структурализма в подобни случаи би било по-подходящо да говорим за нулева морфема за число и маркер за клас/род, а не за кумулация (самата Айхенвалд избягва този термин и използва общото *portmanteau*). Корбит обаче държи на термина *кумулация*. И тъй като отхвърлянето му следва да се основе на анализ на неговите примери, което не е предмет на това изследване, приемам термина с уговорката, че е много вероятно да описва явления, за които е възможно и друго обяснение (комбинация от нулева морфема и формант, напр.).

¹⁴Кумулацията между падеж и число не е общо правило, защото при редица аглутинативни езици (като узбекския) числото и падежът се обозначават с различни форманти (Corbett 2000: 145).

лексикалното им съдържание. С други думи, *одушевеността* тук играе единствено второстепенна роля.

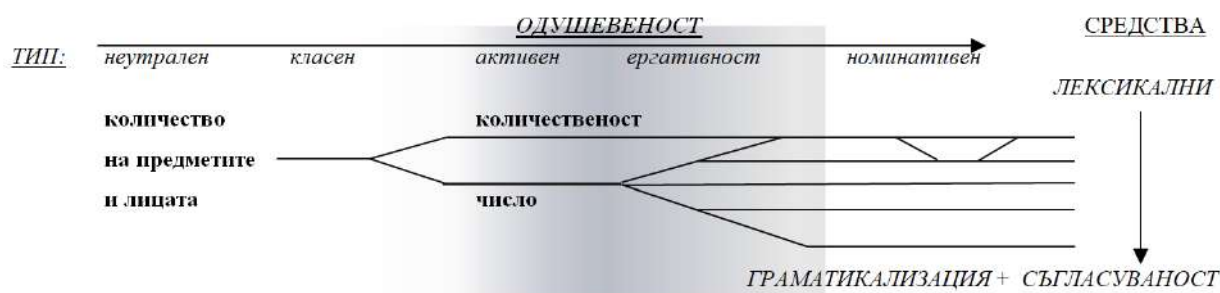
В активните езици *одушевеността* вече има решаващо значение при реализацията на категорията *количество*. Зараждащата се граматична категория на числото е оптативна (напр. клитиките при имената с човешки референт и суплетивните форми при имена за клан и племе в навахо) и съгласувателна чрез афикси (напр. субектните плурални маркери в мистекския) в глаголния комплекс. Мон е пример за език в преход от активен към ергативен тип. Числото тук също е оптативно, а употребата му е винаги детерминираща (т. е. носи по-голям граматичен заряд). Въпреки отсъствието на граматично обособена категория *клас/род*, семантичното, а не морфосинтактичното, разделяне на глаголите на активни и стативни и прагматично устройството на синтаксиса говорят за топикализационен и лексикален характер на категорията *количество*.

При разглежданите ергативни езици числото е граматикализирана, понякога оптативна категория. При джапу на изреченско ниво числото е граматикализирано в личните местоимения, а в номиналната фраза категорията *количество* е зависима от одушевеността и се реализира предимно по лексикален път (суплетивната форма на колективните имена с човешки референт, квантификатора със значение *група/съвкупност* и т. н.). От друга страна, в инуит числото е напълно граматикализирано и напълно функционално, като е тясно свързано с другите флективни номинални и вербални афикси.

В номинативните езици палитрата на средствата за изразяване на *количество* е още по-широка. Сред разглежданите тук употребата му е оптативна, но значително по-често задължителна. Тагалският (преходен между ергативен и номинативен тип) разполага с множествена форма на функционалните проклитики и съгласувателни суфикси в предиката, които са оптативни; числото е граматикализирано в личните местоимения. В мандарин граматичната категория е генерична, с възможност за употреба на мерни думи и на вокативен реликтен суфикс за имена с човешки референт. В кечуа присъствието на одушевеността е още по-силна предвид задължителното маркиране на число при посесивните имена и задължителното съгласуване с глагола при одушевени субект и обект.

3.2 Въз основа на казаното дотук достигам до заключението, че когато категорията *количество* на предметите и лицата – поради десигнативния си характер – влезе в досег с признака *одушевеност*, тя развива освен лексикалните и граматикализираните

средства за изразяването си, които разширява по скалата на одушевеността. Самото възникване на граматичната категория *число* се дължи на осмислянето от страна на говорещите на одушевеността на референта при десигнативното определяне на неговото количество. Така признакът *одушевеност* се явява доминиращ за категорията *число*, поради което наборът от средства за изразяването му се определя винаги по скалата на одушевеността, като задължително започва от началото на скалата и се разпростира успоредно с разширяващата се граматикализация до различни нейни компоненти в зависимост от езиковия тип и историческото (ареално, културно и диахронно) развитие на съответния език¹⁵. Така, тази зависимост от контенсивния тип при развитието на средствата за изразяване на категорията *количество* и на граматичната категория *число* може да бъде илюстрирана по следния начин (в областта на одушевеността съгласуването нараства по степените на скалата на одушевеността):

3.3 За категорията *количество* и принадлежащата към него граматическа категория *число* може да се каже още много и да се приведат примери за особени случаи в десетки редки езици. Но не това е целта на това изследване. Съпоставителният анализ на изразните средства на граматичната категория недвусмислено води до контенсивния извод, че ***числото* не е универсална категория, а вероятно дължи произхода си на смесването на логико-менталната категория *количество на предметите и лицата* и семантичния признак *одушевеност*.**

Библиография

- Aikhenvald 2000*: Aikhenvald, A. Y. Classifiers: A typology of noun categorization devices. New York: Oxford University Press, 2000.
- Alderetes 1997*: Alderetes, J. R. El quichua de Santiago del Estero. – Електронно издание [прегледан 25.08.2018 г.]. <www.adilq.com.ar>

¹⁵ За примери *вж.* Корбит (Corbett 2000: 57 и сл.).

- Andrzejewski 1960*: Andrzejewski, B. W. The categories of number in noun forms in the Borana dialect of Galla. –Africa, 30–1/1960, 62–75.
- Arutyunova 2005*: Arutyunova, N. D. Logicheskiy analiz yazayka: kvantitativnayu aspekt. Moskva: Idrick, 2005 [Арутюнова, Н. Д. Логический анализ языка: квантитативный аспект. Москва: Идрик, 2005.]
- Bauer 1982*: Bauer, Chr. Morphology and syntax of spoken Mon, PhD thesis. London: University of London.
- Baudouin de Courtenay 1963*: Baudouin de Courtenay, I. A. Kolichestvennosty v yazaykovom mayshlenii. // Izbrannaye truday po obshtemu yazaykoznaniiyu. Chasty 1. Moskva: Akademiya nauk, SSSR [Бодуэн де Куртенэ И. А. Количественность в языковом мышлении. // Избранные труды по общему языкознанию. Часть 1. Москва: Академия наук СССР, 311–324.]
- Bondarko 1996*: Bondarko A. V. Teoriya funktsionalnoy grammatiki. Kachestvennosty. Kolichestvennosty. Sankt-Peterburg: Nauka. [Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Качественность. Количественность. Санкт-Петербург: Наука, 1996]
- Boyadzhiev 2000*: Boyadzhiev, Zh. Uvod v obshtoto ezikoznanie. Sofiya: Paradigma, 2000. [Бояджиев, Ж. Увод в общото езикознание. София: Парадигма, 2000.]
- Bunt 2003*: Bunt J. Oxford Japanese Grammar & Verbs. New York: Oxford University Press, 2003.
- Corbett 2000*: Corbett, G. Number. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Corbett 2006*: Corbett, G. Number. – В: Encyclopedia of Language and Linguistics, 2nd edition. Brown, K. (ed.). New York: Elsevier, 2006.
- Dixon 2004*: Dixon, R. M. W. Australian languages. Their Nature and Development. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Dryer, Haspelmath, Gil & Comrie 2005*: Dryer, M., M. Haspelmath, D. Gil and, B. Comrie. The World Atlas of Language structures. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Fortescue 1990*: Fortescue, M. Basic structures and processes in West Greenlandic. – В: Arctic Languages: An awakening. Paris: UNESCO, 309–332, 1990.
- Goddard 2005*: Goddard, C. The Languages of East and Southeast Asia. New York: Oxford University Press, 2003.
- Greenberg 1966*: Greenberg, J. H. Universals of language. Revised 2nd Edition. Cambridge: The MIT Press, 1966.
- Jackobson 1971*: Jakobson, R. Selected writings. Vol. II: Word and Language. The Hague: Mouton.
- Jespersen 1922*: Jespersen, O. Language. Its Nature, Development and Origin. London: George Allen and Unwin Ltd, 1922.
- Katsnelson 1972*: Katsnelson, S. D. Tipologiya yazayka i rechevoe mayshlenie. Leningrad: Nauka, 1972. [Кацнельсон, С. Д. Типология языка и речевое мышление. Ленинград: Наука, 1972]

- Kirbik 1980*: Kirbik, A. E. Sootnoshenie formay i znacheniya v grammaticheskom opisanii. – V: Problemnaya grupa po eksperimentalnoy i prikladnoy lingvistike. Vayr. 132. Moskva: Institut russkogo yazayka AN SSSR, 1980. [Кирбик, А. Е. Соотношение формы и значения в грамматическом описании. – В: Проблемная группа по экспериментальной и прикладной лингвистике. Вып. 132. Москва: Институт русского языка АН СССР, 1980.]
- Klimov 1983*: Klimov, G. A. Printsipay kontensivnoy tipologii. Moskva: Nauka, 1983. [Климов, Г. А. Принципы контенсивной типологии. Москва: Наука, 1983.]
- Li & Thompson 1989*: Li, C. N. and S. A. Thompson. Mandarin chinese: a functional reference grammar. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Macaulay 1996*: Macaulay, M. A grammar of Chalcatongo Mixtec. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1996.
- Meshtaninov 1936*: Meshtaninov, I. I. Novoe uchenie o yazayke. Stadialnaya tipologiya. Leningrad: OGIZ, 1936. [Мещанинов, И. И. Новое учение о языке. Стадиальная типология. Ленинград: ОГИЗ, 1936.]
- Mithun 2004*: Mithun, M. The Languages of Native North America. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Morphy 1983*: Morphy, F. Djapu, a Yolngu dialect. – В: Handbook of Australian Languages. Vol. 3. Dixon, R. M. W., and B. J. Blake (eds.). Canberra: Australian National University Press, 1–188, 1983.
- Panfilov 2018*: Panfilov, K. Osnovay kontensivnoy tipologii. Stadialnaya tipologicheskaya klassifikatsiya yazaykov: opayt postroeniya. [Панфилов, К. Основы контенсивной типологии. Стадиальная типологическая классификация языков: опыт построения. – Электронно издание [прегледан 13.07.2018]. <<http://erlang.kirillpanfilov.com/euskara/?linguistics-contensive>>.]
- Pencheva 2006*: Pencheva, M. Ezikovi universalii i tipologiya. Sofiya: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2006. [Пенчева, М. Езикови универсалии и типология. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2006.]
- Sapir & Hoijer 1967*: Sapir, E. and H. Hoijer. The phonology and morphology of the Navaho language. Berkeley and Los Angeles: University of California Publications in Linguistics, 1967.
- Schachter & Otnes 1972*: Schachter, P. and F. T. Otnes. Tagalog Reference Grammar. Berkeley: Publications of California University.
- Silverstein 1976*: Silverstein, M. Hierarchy of features and ergativity. – В: Grammatical Categories in Australian Languages. Dixon, R. M. W. (ed.) Canberra: Australian Institute of Aboriginal Studies, 1976, 112–171.

- Smith–Stark 1974*: Smith–Stark, T. C. The plurality split. – В: Papers from the Tenth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society, April 19–21. La Galy, M. W., R. A. Fox and A. Bruck (eds.). Chicago: Chicago Linguistic Society, 657–671.
- Thalbitzer 1969*: Thalbitzer, W. Eskimo. – В: Handbook of American Indian Languages (part 1). Oosterhout: Anthropological Publications, vol. 1, 969–1069.
- Turaeva & Birenbaum 1985*: Turaeva, Z. Ya., Birenbaum Ya. G. Nekotoraye osobennosti kategorii kolichestva (na materiale angliyskogo yazayka). – Voprosay yazaykoznaniiya, 4/1985. 122–131. [Тураева, З. Я., Биренбаум Я. Г. Некоторые особенности категории количества (на материале английского языка). – Вопросы языкознания, 4/1985. 122–131.]
- Weber 1996*: Weber, D. J. Una gramática del quechua del Huallaga (Huanuco). Lima: Instituto Lingüístico de Verano, 1996.